

HOTARELE STATICE ȘI DINAMICE ALE ROMÂNIEI. O PERSPECTIVĂ TEORETICĂ DIN INTERBELIC. NOTE DE LECTURĂ

Ovidiana Bulumac

Rezumat

Materialul de față pune în discuție studiul antro-po-geografic realizat de Titus Cristureanu în perioada interbelică, ce conține o microteorie bine documentată asupra cartografiei europene, precum și ipoteze confirmate sau infirmate în timp referitoare la contextul internațional. Analiza sa, cu unele „scăpări” de tip ideologic, se încadrează în domeniul mai larg al relațiilor internaționale și pune în discuție concepte de interes în epocă precum granița, statul, alianța internațională, presiunea politică ș.a.. O importantă parte a studiului se axează pe situația României Mari prin raportare la vecinii săi.

Cuvinte-cheie: granițe, state, Mica Antantă, presiune etnică, dinamism politic.

Abstract

The paper discusses the anthropo-geographic study conducted by Titus Cristureanu in the interwar period, which contains a well-documented microtheory on European cartography, as well as confirmed or denied hypotheses over time regarding the international context. His analysis, with some ideological "escapes", falls within the broader field of international relations and discusses concepts of interest in the era such as the border, the state, the international alliance, the political pressure, and so on. An important part of the study focuses on the situation of Great Romania in relation to its neighbors.

Keywords: border, state, Little Entente, ethnic pressure, political dynamism.

Cuvinte despre autor¹

Titus Cristureanu s-a născut la începutul anilor 1900 și a fost unul dintre intelectualii de stânga ce s-au remarcat atât în perioada dintre cele două războaie mondiale, cât și după, în regimul comunist. Și-a făcut studiile în țară, la Cernăuți, dar și în spațiul englez, la Universitatea din Londra, obținând titlul de doctor în economie.

Viața sa a fost legată de un personaj mult mai celebru decât el: generalul Emil Bodnăraș. Născuți în aceeași localitate bucovineană (Iaslovăț, Ducatul Bucovinei,

¹ Sinteză realizată din sursele indicate în capitolul Bibliografie.

Austro-Ungaria, azi jud. Suceava), Cristureanu, fiind mai mare de vârstă, a fost văzut ca un model demn de a fi urmat de către viitorul general ce l-a urmat ca orientare ideologică de-a lungul anilor. Interesant este că, inițial, Cristureanu a avut unele simpatii pentru extrema dreaptă, fiind urmat îndeaproape de Bodnăraș. Apoi, la scurt timp, acesta își schimbă optica către cealaltă extremă, fiind din nou îndeaproape urmărit de Bodnăraș. Dosarele Securității arată faptul că relația strânsă dintre cei doi a continuat de-a lungul anilor, în ciuda faptului că amândoi au fost arestați și au făcut închisoare.

„[Maria Tănase este] legată de cercuri de stânga, uneori chiar comuniste. Sandu Eliade (prezida asociația „Amicii URSS), Hary Brauner (era din anturajul lui Lucrețiu Pătrășcanu) și Titus Cristureanu (prieteni apropiați ai Generalului Emil Bodnăraș) sunt oameni pe care-i frecventează, oameni legați de rețelele comuniste din România, într-un fel sau altul.”²

A fost șeful autorității economice, mai târziu atașatul comercial al Legației române din Moscova (chiar în perioada complicată a lui iunie '40), apoi profesor la ASE în București.

„în 1935, făcând parte în calitate de atașat comercial din prima echipă de diplomați români trimiși la Moscova după reluarea relațiilor diplomatice, Molotov i-ar fi spus: «dă, dle atașat comercial, nu vei avea prea multe făcut, atâta timp cât țările noastre au regimuri politice diferite».”³

„Era om de stînga, publicase pînă atunci studii de economie politică răsunătoare împotriva imperialismelor de tip nazist și fascist, și chiar suportase confruntări dintre cele mai dure cu Poliția română din cauza unor imprudențe ale lui Emil Bodnăraș, a cărui amintire n-o evoca prea tandru. În febr. 1939, primit într-o audiență de Anastas Mikoian, îi spusese deschis: «Economic, ne-ați abandonat în totalitate germanilor. Faceți ceva ca să ne scoateți din dependența față de Reich...». Amabil, dar reticent, interlocutorul l-a întrebat: «Regele dv, Carol al II-lea, împărtășește aceeași opinie?». Încurcat, Titus Cristureanu a formulat un răspuns circumstanțial. La fel de amabil, însă dur în subtext, Anastas Mikoian i-a răspuns că probleme de o asemenea importanță nu se discutau pe scările de serviciu. Cu alte cuvinte, demnitarul sovietic aprecia clanul și buna-credința a atașatului comercial român de la Moscova, dar postul său era prea insignifiant pentru a se angaja, fără nici un mandat, în convorbiri economice de anvergură, cu rezonanțe în sfera politică a relațiilor reciproce. În consecință, audiența se încheiase în coadă de pește.”⁴

S-a remarcat în epocă prin nivelul său de pregătire și capacitatea sa de a fi la curent cu tot ceea ce s-a scris până la el, dar și contemporan cu acesta. Mai târziu, în vremea regimului lui Gheorghe Gheorghiu Dej, „tovarășul” Titus Cristureanu a

² „Viața de agent secret a Mariei Tănase”, *Adevărul*, 26 septembrie 2010, articol disponibil la adresa de internet: https://adevarul.ro/life-style/stil-de-viata/viata-agent-secret-mariei-tanase-1_50ba040e7c42d5a663b0022c/index.html

³ Mărturie oferită de Ioan Mircea Pașcu în „Implicațiile re-alegerii lui Putin ca președinte al Rusiei”, *Hotnews*, 26 septembrie 2011, articol disponibil la adresa de internet: www.hotnews.ro/stiri-opinii-10237295-implicatiile-alegerii-lui-putin-presedinte-rusiei.htm?nomobile.

⁴ Mihai Pelin, *Săptămâna patimilor*, Editura Compania, 2009, extras disponibil la adresa de internet: www.compania.ro/fileadmin/user_upload/pdf/saptamana_patimilor.pdf

primit din partea Consiliului de Stat al Republicii Populare Române *Ordinul Muncii clasa I*:

„pentru merite deosebite în opera de construire a socialismului, cu prilejul împlinirii a 60 de ani de la naștere.”⁵

Fals și adevăr în analiza sa – câteva repere

Titus Cristureanu, în volumul *Hotarele statice și dinamice ale României...*, înaintază o serie de ipoteze interesante, dintre care unele s-au adeverit de-a lungul anilor, în timp ce altele s-au invalidat.

Biografia sa demonstrează că a intrat din punct de vedere ideologic pe axa Berlin–Moscova, motiv pentru care se explică ideea recurentă conform căreia URSS este o putere „statică”, „defensivă”, care nu pune niciun fel de probleme României, bazată pe o stabilitate economică.

„Ceace voiu accentua numai, se rezumă că astăzi, vecinul nostru răsăritean trebuie privit ca un organism absolut static din punct de vedere politic și astfel, un bun razem în politica de rezistență în contra puterilor năbădăioase din Europa și de aiurea.”⁶

Pentru Cristureanu, Rusia este o putere mai „organică” și mai „elasică” decât oricând, care nu reprezintă un pericol pentru Europa, căci centrul său gravitațional este zona Uralilor:

„s'ar putea pretinde că astăzi întreaga Rusie e complet atomizată din moment ce sălășluiesc în ea 6 state și 29 de republici și teritorii autonome. Niciodată însă ca pînă acum, Rusia n'a fost un organism politic mai elastic, mai organic în adevăratul senz al cuvîntului (vezi Prof. Laski și R. Buell: *International Relations*, p. 230)”⁷.

„Prin descentralizare și zonificare, în sfârșit prin planificarea economică și trezire la viață conștientă a tuturor popoarelor cari fac parte din această uniune de state, teritoriul politic al fostei Rusii dinainte de 1917, este înzestrat cu mai multă elasticitate și fără îndoială și-a dobîndit o mai mare forță singenetică.

Ani de zile, Rusia a fost suspectată ca nutrinde ascunse gînduri pentru vre-o expansiune în Europa. Abia rezultatele celei dintîi piatiletece⁸ i-au dovedit concret lumii întregi că Rusia se îndreaptă în spre ... centrul său propriu”⁹.

„Privind harta de mai sus (după Niedermayer și J. Semjonow: *Die Sowjetunion – carte tipărită în 1934 în Germania -*) [de mai jos – n.n.], se vede limpede, că Rusia gravitează în spre Ural, unde sunt pe cale să se concentreze cele mai mari și puternice întreprinderi metalurgice și chimice, unde s'au găsit cele mai bogate mine de fier și către unde se alinează toate industriile

⁵ Cf. Decretului nr. 18/1964 pentru conferirea Ordinului Muncii clasa I tovarășului Titus Cristureanu, publicat în Buletinul Oficial nr. 2 din 26 februarie 1964.

⁶ Titus Cristureanu, *Hotarele statice și dinamice ale României. Un studiu antro-po-geografic privit prin prizma relațiilor internaționale cu 25 hărți și schițe*, București, Atelierele „Adevărul” S.A., 1935, pp. 5–6.

⁷ *Ibidem*, p. 15.

⁸ Mai multe despre termen, aici: <https://russiapedia.rt.com/of-russian-origin/pyatiletka/>

⁹ Titus Cristureanu, *op. cit.*, p. 60.

auxiliare inclusiv pipe-line-ul dela Gurjew, spre a stabili astfel, după multe perigrinări pulsul central pentru dominarea și controlul politic și economic al vastelor întinderi pînă la Don și pînă la Amur, pînă la Igarka și în sud, la Taschkent.”¹⁰

Figură 1. „Aceasta este harta industrială a Uniunii Republicelor Socialiste Sovietice. Ea vă arată, pe lângă enormele instalațiuni și întreprinderi tehnice, miniere și industriale, înființate prin aplicarea cu succes a primului plan cincinal, și orientarea teritorială a economiei sovietice... Rusiei moderne se manifestă într'o direcție centripetală și nicidecum pornită pe cuceriri externe”¹¹.

O altă chestiune care ne atrage atenția și se adaugă la lista inexactităților studiului lui Titus Cristureanu este legată de ideea exercitării forței brute. Pentru el, vremea acestei acțiuni din partea statelor a apus după marele război. Cu toate acestea, observăm că, la numai patru ani de la tipărirea cărții sale, istoria a înregistrat izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial.

„Vremurile, cînd un stat pe baza forței sale brute putea discreționar să-și exercite oricînd și oriunde puterea sa de a lovi, de a cuceri, de a devasta, au trecut demult. Independența absolută este astăzi numai o noțiune pompoasă și formală, înscrisă par'că ironic în constituția fiecărui stat, oricît de neînsemnat și anemic ar fi el.”¹²

Pe de altă parte, nu putem omite și unele ipoteze ce s-au dovedit a fi adevărate. De pildă, Cristureanu a avut intuiția megalostatismului internațional spre care omenirea se îndreaptă. Singura diferență este că, în opinia sa, această tendință este catalogată drept *evoluție*, nicidecum o amenințare la adresa statului/națiunii:

„Reamintindu-ne de existența reală a interdependenței dintre state, care pe zi ce trece se amplifică și se intensifică tot mai mult, adevărul este cu totul altul: organismele politice tind de voie liberă sau sunt fatal împinse către forme de înglobare și grupare organică, fie că aceste forme se vor numi Uniuni de state, State-Unite sau Confederațiuni. Cu alte cuvinte, întreaga

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*, p. 68.

¹² *Ibidem*, p. 10.

lume merge către un macro sau megalostatism organic, care tendință este nu mai o consecință a naturii statului ci chiar o funcție inerentă a vieții noastre care înainte de orice se bazează pe cooperarea dintre indivizi, dintre popoare, națiuni și state.”¹³

O altă observație importantă a lui Cristureanu este cea referitoare la infrastructură, ca domeniu vital pentru unitatea statului modern român. Fără o organizare serioasă și rațională a întreg teritoriului prin căi de comunicație și trasee economice, un stat nu se poate administra pe sine. Astfel, economistul ne amintește că infrastructura României Mari este, precum și în cazul altor state „noi”, una defectuoasă, o situație pe care și noi, astăzi, o recunoaștem ca fiind încă actuală. Similar, critică lipsa organizării muncii și persistența caracterului agricol al statului, o idee asemănătoare cu ceea ce Mihai Manoilescu susținea în epocă prin cartea sa *Rostul și destinul burgheziei românești* (1943).

„Această diversitate geografică, firește că nu mai contează astăzi pentru unitatea statului modern. Mai ales atunci, când organismul politic întreprinde o serioasă organizare a teritoriului, armonică și concentrică, legând celulele între-olaltă prin economice căi de comunicație: șosele, căi ferate, canale, linii aeriene.

Privind harta căilor de comunicații observăm însă că din acest punct de vedere, nu s'a făcut aproape nimic. Multe din regiunile economice ale țării sunt legate între-olaltă într'un mod desarmonic și neeconomic. Dealtfel, putem observa aceeași defectuoasă structură în sistemul de comunicații, la toate statele noi care s'au născut fie din zone diferite sau și-au complectat teritoriul cu zone legate în trecut de alte sisteme de comunicație. (Vezi Lucien Brocard: „Economie régionale et régionalisme économique”, în *Revue économique internationale*, nov. 1931).

În legătură cu acestea se pune firește și problema structurii economice, a zonelor de schimb și a ... descentralizării, ca formă utilă sau inutilă în organizarea rațională a teritoriului.”¹⁴

Tot la capitolul infrastructură, Cristureanu menționează că forța capitalei țării ar crește exponențial dacă Bucureștiul ar fi un centru de circulație și transport, mai ales prin convertirea lui într-un port dunărean, idee ce nici până astăzi nu a putut fi dusă până la capăt, nici de regimul comunist, nici de cel postdecembrist.

„Capitala pe care o avem ar fi absolut la înălțime dacă vom grăbi armonizarea sistemelor de circulație și transport, făcând eventual din București un modern port dunărean.”¹⁵

Statele și presiunea etnică

Ajungând la definiția statului, în accepțiunea lui Cristureanu, acesta reprezintă un „organism viu” ce se caracterizează prin dinamism, și are două mari componente care să producă o sinteză aparte: solul și masa etnică.

„...statele nu sunt formațiuni amorfe și neaminate ci organisme vii care își derivă viața din natura și structura teritoriului lor geografic și economic, din calitatea și numărul masei etnice și din felul sau modalitatea de organizare și valorificare a primelor două elemente.”¹⁶

¹³ *Ibidem*, p. 15.

¹⁴ *Ibidem*, pp. 32–33

¹⁵ *Ibidem*, p. 34.

¹⁶ *Ibidem*, p. 18.

„Dat fiind că statele sunt organisme vii, nu e nimic surprinzător să vedem că unele din acestea tind cu orice preț la modificarea granițelor. În fond, dinamice, sunt aproape toate statele. Ar fi o excepție „fosilele” amintite, poate că China și încă vreo două, trei state neînsemnate. Important este însă să facem o distincție între aceste dinamisme, separînd dinamismul politic de cel social, economic sau cultural.”¹⁷

„...statul se compune dintr'o bucată de sol și o bucată de omenire organizată ... Ca o populație să poată fi în stare să-și fondeze un stat viabil, e nevoie înainte de toate să dovedească un minimum de densitate numerică (vezi Brunhes și Vallaux, *op. cit.* p. 279). O populație răvășită și nomadă nu va fi capabilă să provoace acea sinteză dintre ea și solul locuit, sinteză atît de esențială creării și existenței continue a statului.”¹⁸

Mai mult, economistul subliniază în mod surprinzător pentru un intelectual de stînga faptul că forța unui stat nu depinde numai de statistica demografică, ci mai degrabă de forța sa spirituală care poate face față oricărui dinamism agresiv. Astfel, în identificarea forței de rezistență și/sau a celei de expansiune a unei entități statale, devin semnificativi indicatori precum numărul populației, densitatea și distribuția pe județe sau zone economice și politice.

„am văzut însă că nu întotdeauna forța numerică dovedește și forța reală a unui popor și a unui stat. Puterea singenetică și de coeziune și implicit, puterea de rezistență sau chiar și puterea de bătaie, de exemplu a Romîniei în comparație cu aceea a Poloniei sau a Jugoslaviei, nu se poate identifica și măsura în funcție de cifrele reci, amorfe și adeseori trucate. Massa etnică dispune adeseori de calități cari în unele aspecte ale ei, nu se pot nici măsura, nici cîntări. În multe cazuri, ea este înarmată de puternice ideologii care o erijează într'o formidabilă forță spirituală care, cînd e chemată să se exteriorizeze, dă dovadă de cea mai acerbă rezistență, de cel mai impetuos și nestăvilît dinamism. Astfel, că în afară de statistica etnică, se va avea în vedere și aceea ce Kjellen numește cratopolitica, demopolitica și sociopolitica, aspectele structurale ale populației și idealul propriu zis al unui popor.”¹⁹

Cristureanu face, însă, o distincție între statele ce se manifestă dinamic pe palierele social, economic sau cultural și între cele ce aleg să fie dinamice din punct de vedere politic. Primele au toate șansele să contribuie la construcția unei concurențe pașnice la nivel internațional, în timp ce restul duc la resurgența formelor imperiale.

„Atît dinamismul social cît și cel economic sau cultural își poate găsi expresie și poate fi exercitat pe cale pașnică croindu-și drumul prin mijloace de onestă concurență. Nu acelaș lucru putem însă să-l afirmăm despre dinamismul politic agresiv.

Acesta, întovărășit adeseori de factorul economic, de finanța mare și industria grea, ia uneori înfățișarea unor expansiuni masive cunoscute sub numele de imperialism.”²⁰

Mai exact, în studiul citat remarcăm *două tipuri de state: statice și dinamice* (din punct de vedere politic). Cele dinamice vor mereu „altceva” decât au și nu doresc să rămână în cadrul granițelor actuale. În această categorie sunt incluse

¹⁷ *Ibidem*, p. 15.

¹⁸ *Ibidem*, p. 34.

¹⁹ *Ibidem*, p. 35.

²⁰ *Ibidem*, p. 15.

Germania, Italia și Ungaria. O idee similară privind cele trei exemple găsim și în teoria vitalității făcută de Nicolae Iorga în *Spații și hotare naționale...*, acolo unde Ungaria este încadrată la „statul imitativ”²¹, Germania la „imperiu de sforțare”²² (în perioada sa nazistă), în timp ce Italia urmărește „o politică imperialistă, fără a fi imperialistă”²³.

„«La alte popoare a fost întâi Statul de imitație, de contrafacere, uneori chiar de caricatură, date fiind hotarele înguste în care se înstăpânise ceva care semăna cu ideea Romei apusene.» [N. Norga, Sfaturi pe întuneric, II, 1940, p. 332] Un asemenea stat a fost cel bulgăresc, galvanizat de o idee imperială, de pildă, născut datorită unei ambiții politice și nu a unei evoluții organice a societății.

La fel de aproape de noi s-a aflat statul unguresc, stat născut datorită unei investiții papale. Dacă statul bulgăresc încerca să preia ideea imperială romană, cel unguresc se năștea prin decret religios, Papa având nevoie de un instrument militar ascultător față de biserica Romei.

Dacă primul tindea să reconstituie o formă superioară de stat, dându-i însă o înfățișare meschină sau caricaturală, cel de al doilea era mai mult un stat ce avea să se constituie prin și în actele de cucerire a schismaticilor și păcătoșilor de către o forță militară subordonată papei. Nu e vorba, deci, de un stat unguresc, adică al ungarilor, adică al societății ungurești, ci mai înainte de asta, de un rege apostolic, care creează un stat apostolic, cu hotare nelămurite, un stat care coboară asupra unei societăți. (Ungaria nu este un stat organic, prin originea și evoluția ei. Manifestările ei iredentiste, după 1920, cunoscute atât de bine românilor, dezvăluind aceeași dinamică a unei idei de stat care nu-și cunoaște bine hotarele reale, aspirând la hotare născocite, după programe de veche investiție papală).²⁴

Pe de altă parte, statele statice nu doresc altceva decât să înconjoare statele dinamice pentru a le tăia din avântul specific:

„Statele oligarhice dinamice, făcînd uz de toate mijloacele, tind să-și mobilizeze întreaga masă etnică în scopul unor escaladări peste frontieră. Statele statice, de altă parte, vor face și ele tot ce le stă în putință spre a organiza în masele lor chiagul unei rezistențe solidare psihologice și în cele din urmă și... înarmate.”²⁵

„...puterile statice din instinct de autoconservare tind să încercuiască puterile dinamice sau să se opună prin acțiuni solidare unei încercuiri întreprinse de către statele dinamice.”²⁶

De aceea, în urma politicilor dinamice sau statice adoptate de către state, în arena internațională se generează un tip special de presiune, resimțită de actori mai mult sau mai puțin acut.

„Admițînd că există teritorii sau zone pasive și active precum am admis că există și state dinamice și statice, se pune întrebarea unde se exteriorizează aceste forțe, prin ce sau sub ce formă și prin intermediul cărui factor?”

Privind statul așa cum l-am privit noi, ca un viu organism politic în care viața pulsează sub diferite aspecte nu numai ca mecanism intern ci și ca manifestare în extern a vitalității respectivului stat, e ușor de înțeles că aproape fiecare organism politic în parte va simți vecinătatea directă sau indirectă a altor organisme politice.

²¹ Nicolae Iorga, *Hotare și spații naționale. Afirmarea vitalității românești*, studiu introductiv de Mihai Ungheanu, postfața de Sever Ardelean, Galați, Editura Porto Franco, 1996, p. 17.

²² *Ibidem*, p. 23.

²³ *Ibidem*, p. 223.

²⁴ *Ibidem*, pp. 17–8.

²⁵ Titus Cristureanu, *op. cit.*, p. 22.

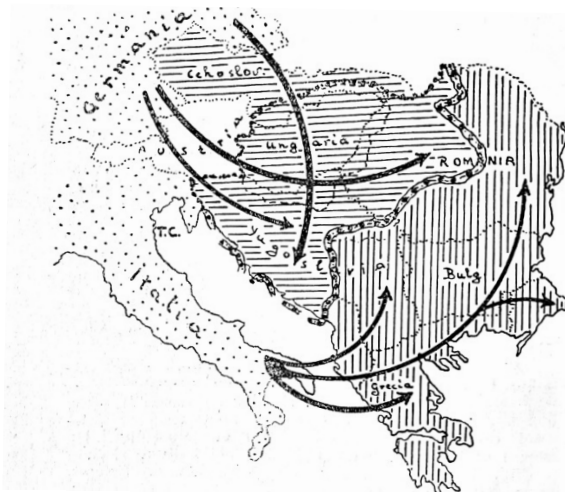
²⁶ *Ibidem*, p. 62.

Aci intră în funcție și acei doi complecși factori cari cum am spus, că prin sinteză, formează statul, solul și elementul etnic.

Altfel va fi deci resimțită vecinătatea unui organism politic cu un teritoriu imens și cu o populație mare și iarăși altfel va fi privită și resimțită vecinătatea unui stat cu un teritoriu redus și o populație mai puțin numeroasă.²⁷

Iar aceste presiuni pot găsi aliați mai puternici, care să achieseze la o nouă formulă a granițelor și o nouă împărțire a sferelor de influență (vezi Figura 2).

„În Noiembrie 1932, d-nii Gömbös, Mussolini, Dr. Schacht și cam în aceeași perioadă, Rosenberg și Goering, în comun sau „în particular” se pare că au pus la cale împărțirea Europei centrale în două sfere de influență: cea germană, și italiană. Informațiile merg într'acolo că s'a stabilit: a) mărirea Ungariei cu fâșii din actualele teritorii ale Micii Antante; b) fondarea unei confederații dunărene în care să intre pe lângă Ungaria, cea mai mare parte din Yugoslavia, Transilvania și Bucovina și eventual și restul ce a rămas din Cehoslovacia; c) această confederație dunăreană să fie rezervată Germaniei ca sferă de influență și de expansiune, Reichul obligându-se de a nu trece Carpații; d) Italiei îi rămîne rezervată peninsula balcanică și ceiace a rămas din România; e) Austria, să rămînă „teritoriu și zonă neutră.”²⁸

Figură 2. Schemă realizată de T. Cristureanu²⁹ ce „reprezintă presupusele planuri ale faimosului «Congres European» din Noiembrie 1932 ținut la Roma” și demonstrează „din care parte hotarele României vor trebui eventual să facă față unui dinamism cu adevărat agresiv și amenințător”³⁰.

Revenind la conceptul de *presiune*, observăm în analiza lui Cristureanu faptul că statele, în funcție de caracteristicile lor (sol, poziționare, masă etnică etc.), contribuie activ sau pasiv la o rețea internațională de interdependențe.

„Fiecare stat în parte exercita deci o presiune și la rândul său va trebui să suporte presiunile vecinilor săi imediați sau chiar și indirecti.

²⁷ *Ibidem*, p. 18.

²⁸ *Ibidem*, pp. 68–69.

²⁹ *Ibidem*, fig. 25, p. 66.

³⁰ *Ibidem*.

Natural că această presiune exercitată în altele moduri și pornită inconștient sau dirijată conștient pe căi atât de fine și subtile, culturale, sociale, economice, politice, diplomatice și etnice, nu poate fi nici cîntărită, nici măsurată și nici exprimată în cifre absolute.”³¹

Mai mult decât atât, ni se propune o modalitate cât se poate de pragmatică de aproximare a acestor presiuni exercitate de state: prin intermediul factorului etnic, ce are corespondent, la rândul său, un *coeficient de presiune*.

„Acesta, sub numele de presiune etnică și presiune militară, e singurul care ne-ar putea da o indicație asupra gradului de presiune pe care trebuie să-l suporte un stat sau altul.

Presiunea pe care trebuie s'o suporte un stat, e exprimată printr'un coeficient de presiune care se obține prin împărțirea numărului populației statului vizat, cu suma grupărilor etnice învecinate sau limitrofe.”³²

Coeficientul de presiune reprezintă o idee ce a aparținut lui Ratzel, Supan, Maull și Kjellen și care, în perioada interbelică, s-a bucurat de un oarecare succes, inclusiv în spațiul anglo-saxon, de unde Cristureanu a preluat-o. Menționăm că în calculul sofisticat al coeficientului sunt incluse o serie întreagă de date: poziția geografică a statului, tipul de de structură, distribuția populației, precum și:

„maritimitatea și coeficientul de maritimitate, insularitatea și coeficientul de insularitate, lungimea granițelor și coeficientul de dezvoltare a granițelor în raport cu suprafața totală a statului, coeficientul său agrar, industrial și comercial, zonele de condensare etnică ș.a.m.d.”³³.

Spre exemplificare, avem mai jos o serie de indici de presiune etnică și militară pentru câteva state relevante, într-un format comparativ la nivelul anilor 1930 și 1914.

	e	m		e	m
Franța	3,4 (3,3)	0,8 (1,9)	C. S. R.	9,1	4,5
Germania	1,7 (4,4)	12,7 (3)	S. H. S.	6,2	4 (5,3)
Italia	1,7 (2,7)	3,7 (4)	România	12,0(30,8)	8,6(18,0)
Rusia	0,3 (3,1)	0,8 (1,1)	Polonia	8,2	8,5
Austria	21,6 (5,7)	21,0 (6)	Bulgaria	7,4	15,5(5,0)
Ungaria	5,9	11,4	Suedia	1,1 (30,8)	0,4(14,9)

e—presiune etnică, m—presiune militară; prima coloană—1930, a doua coloană—1914

Figură 3. Calcule realizate de T. Cristureanu, disponibile în op. cit, p. 19.

Referitor la efectele presiunilor înregistrate, acestea depind de tipul de stat ce le exercită și intențiile pe care acesta le are.

„Din partea unui stat static, efectele nu pot fi decît bune. Din partea unui stat dinamic chiar dezastruoase. Depinde enorm de mult de felul în care statul presat știe să reziste singur sau în coaliție cu alte state. Nu sunt rare cazurile cînd astfel de presiuni venite din direcții opuse și concurente, să contribuie efectiv la menținerea independenței statului presat. E cazul statului tampon. Găsim însă și exemple cînd mai multe presiuni, ajunse la un acord și fără să întâmpine prea multă rezistență din partea statului „tamponat”, și l-au împărțit pur și simplu în trei felii (cazul Poloniei).”³⁴

³¹ *Ibidem*, pp. 18–19

³² *Ibidem*, p. 19.

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*, p. 20.

Orice stat, fie că dorește să exercite o presiune asupra altuia sau, dimpotrivă, își propune să reziste unei astfel de presiuni, trebuie să beneficieze de o „unitate etnică”. Acesta este momentul în care, pentru prima dată în cadrul studiului său, Cristureanu invocă *ideea națională*, chiar dacă în felul său ... aparte.

„Ce este «unitatea etnică»? Ideal ar fi, ca întreaga populație aparțină aceleiași rase, să vorbească aceeași limbă, să se închine unei singure biserici, să se adape la o singură cultură și să creadă exclusiv în omnivalența ideii naționale.

Din fericire, nu există pe suprafața întregului glob un astfel de stat «ideal».

Oricum, e un fapt recunoscut astăzi, în împrejurările de față, că eterogenitatea etnică este pentru un stat un mare pericol, periclitiindu-i eventual și unitatea sa politică.

Statul național, bazat pe o populație «majoritară» va avea toată grija să-și absoarbă «minoritățile», sau dacă aceasta nu e posibil, să și le cîștige în sensul unei cooperări amicale și sincere.”³⁵

„Dacă avem sau nu «unitate religioasă», contează prea puțin. Pe zi ce trece, religia devine un element pur egocentric. Mă închin cui vreau sau nu mă închin de loc, fără de a aduce prejudicii comunității etnice și statului.”³⁶

Mai departe, economistul specifică limpede faptul că existența unui stat e în mod obligatoriu legată de capacitatea sa de a gestiona „chaosul intern”³⁷, de a genera „armonie și solidaritate internă”³⁸, din perspectivă etnică (omogenitate), economică (armonie) și geografică (diversitate). Iar parte din haosul intern al unei societăți poate proveni, teoretic, din insuficienta integrare a minorităților sale. Cu toate acestea, Cristureanu afirmă că România Mare e cea mai stabilă și puternică dintre regiune.

„«Majoritatea etnică» a țării o formează Romîni, cu 75.2 la sută. N'avem dialecte [fals – n.n.], nu ne compunem din mai multe popoare romînești. Omogenitatea etnică a Romîniei e superioară celei din Polonia, Cehoslovacia, Jugoslavia, Belgia, Elveția, Letonia, Turcia europeană, Albania, și aproape tot pe atît de mare ca aceea a Franței, a Ungariei, a Bulgariei și a Lituaniei.

Ca o minoritate etnică să poată împiedica și amenința serios cooperarea ce i se impune sau la care ea este invitată de către statul național majoritar, se cer următoarele condiții «sine qua non»: ca ea să fie compactă și foarte numeroasă, să se găsească în directă continuitate teritorială cu tulpina ei etnică din statul vecin și să fie pe un nivel cultural cel puțin egal cu acel al statului dominant.”³⁹

„Comparând abia situația acestor trei state aliate și vecine (Jugoslavia, Cehoslovacia și Polonia – n.n.) cu aceea a statului nostru putem observa enorma deosebire între structura acestor trei vecini și aceea a Romîniei care, compactă etnicește, alcătuită dintr’un singur popor majoritar, numai cu minuscule zone periferice eterogene, din acest punct de vedere se prezintă neîndoiește într’o situație superioară.”⁴⁰

Cu toate acestea, paradoxal, lui Cristureanu i se par „neserioase” toate afirmațiile potrivit cărora minoritățile pot afecta siguranța statului național român, perspectivă pe care istoria recentă, dar și actualitatea, o invalidează fără probleme.

³⁵ *Ibidem*, pp. 36–37.

³⁶ *Ibidem*, p. 38.

³⁷ *Ibidem*, p. 36.

³⁸ *Ibidem*, p. 36.

³⁹ *Ibidem*, p. 37.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 54.

„Așa fiind, nu vin în vedere nici Nemții, nici Evreii, nici Turcii și Tătarii și nici Țigani. Se pare însă că ne temem de minoritatea ucraineană și rusă, de cea bulgară și mai ales de cea maghiară. Este posibil însă ca 200.000 Bulgari amestecați cu Turci și Tătari, să ne amenințe integritatea teritorială dominată de peste 14 milioane «majoritari»? Tot pe atât de neserioasă și inutilă e teama de Ucrainenii. Ce-i privește pe Ungurii din România... dacă această minoritate într'adevăr nu vrea să coopereze cu statul român, fiind totuși pusă în imposibilitatea de a coopera cu trunchiul etnic din jurul Budapestei, ea nu ne poate reproșa nouă nimica.”⁴¹

Hotare

Ideea de hotar a evoluat în timp ca semnificație, de la un spațiu *fluid* (în vechime), la unul *fix și indispensabil* (azi).

„În antichitate, este adevărat, existau „state” fără nici o frontieră cum a fost de exemplu imperiul lui Jenghis-han și cum au fost toate „imperiile” popoarelor nomade. Întinderea acestor state varia incidental sau sezonala, în funcție de epoca sau de direcția cînd și în care hoarele călărețe năvăleau într'o parte sau alta.”⁴²

Aceeași idee, dar analizată în mai mare profunzime, este susținută și de istoricul Nicolae Iorga, căci el, spre deosebire de Cristureanu, face diferența dintre *graniță* (cu funcție despărțitoare strictă) și *hotar* (cu funcție de sinteză), neconsiderându-le sinonime. În acest sens, hotarul este acel spațiu foarte larg unde are loc întâlnirea a cel puțin două mari puteri care, prin intersecția lor, produc o fuziune specială – situație valabilă până la apariția statelor naționale în Europa.

„Dar odinioară hotarul nu era așa [doar cu funcție despărțitoare strictă]. Nu erau funcționari financiari, nu erau jandarmi, nu erau puști întinse împotriva încălcătorului de hotar. Hotarul avea un sens mult mai larg. Cuprindea o regiune întreagă. ...S-a arătat ce însemna un hotar roman. Hotarul roman se întindea, – cum se face socoteala acum pe kilometri, – pe mulți kilometri pătrați și hotarul acesta avea o însemnătate pe care noi nu ne-o putem închipui acum, când două lumi deosebite și două lumi vrăjmașe își stau una în fața celeilalte. Era, cum am zice, un hotar fecund, un hotar creator de viață, producător de sinteză. Se alcătuia în părțile acestea o lume care fără acest hotar nu s-ar fi putut alcătui, sau nu s-ar fi alcătuit în acest chip.”⁴³

Cristureanu nu merge atât de departe cu această idee, dar ne oferă o definiție a frontierei ce este strâns legată de un alt concept înaintat de el, cel de *presiune etnică* (amintit în capitolul anterior). Mai exact, o altă consecință a înregistrării presiunilor exercitate între state este tocmai apariția/stabilirea granițelor. Astfel, frontiera reprezintă un spațiu al intersecției:

„Din cele de mai sus, mă refer la problema dinamismului și a presiunilor etnice, rezultă că două organisme politice cari trebuie să-și suporte reciproc presiunea, își creiază implicit o zonă de intersecție. În acea zonă sau pe acea linie stau față în față, pașnic sau belicos, ambele imperii. Zona sau linia despre care vorbim nu e altceva decît frontiera.

⁴¹ *Ibidem*, pp. 37–38.

⁴² *Ibidem*, p. 21.

⁴³ Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 107.

Dealtfel, prima condiție sine qua non pentru statul de astăzi în concepția sa «clasică», este existența unui teritoriu delimitat.”⁴⁴

Din punct de vedere al tipologiei hotarelor, Cristureanu utilizează, de regulă, perechi de termeni: granițe statice–dinamice, naturale–cultural-istorice, fixe–mobile, terestre–continentale, de tip cordon, matematice, sociologice, „porți-de-intrare”– „ziduri-de-apărare” etc.:

„Ca și organismul politic, granița poate fi statică sau dinamică, pasivă sau activă; adeseori acelaș stat dispune și de o categorie cît și de cealaltă, într’o parte un segment putînd fi activ și viu, în altă parte, pasiv și mort.”⁴⁵

Spre deosebire de Iorga, pentru Cristureanu frontierele devin „linii vii” într-un singur caz („graniță a forței”) și își pierd „rostul” în alte două („lume socialistă” și „pacifism juridic”):

„...iată atunci de ce frontierele devin linii vii, segmente de întretăiere organică a două imperii, granița statului devenind astfel nu o simplă graniță etnică, culturală sau economică, ci pur și simplu o graniță a forței (Machtgrenze: Al. Supan în Leitlinien der allgemeinen politischen Geographie, p. 20).”⁴⁶

„Într’o lume socialistă, firește că n’am vorbi de granițe. Această linie n’ar avea atunci altă funcție decît aceea a unei delimitări de birou sau de statistică. Sub regimul unui pacifism juridic ca cel preconizat de Liga Națiunilor, frontiera, iarăși n’ar avea alt rost decît acel al unui gard înregistrat în «cărți fonciare», neasaltat, liniștit și respectat de toți în virtutea unei sancționări juridice recunoscută de toți.”⁴⁷

O idee interesantă înaintată de Cristureanu (ce aparține lui O. Maull) este motivul pentru care granițele își păstrează sau își modifică structura, un motiv ce a evoluat dinspre condiționările cadrului natural înspre „puterea și vitalitatea popoarelor”.

„În condițiile de azi, e mai just să credem că «numai în primele faze ale genezei statului, natura își impunea efectiv legile și influența ei: căci azi, granițele statului nu mai stau ancorate în condițiile și elementele naturale, ci se reazemă mai derabă pe însăși puterea și vitalitatea popoarelor» (O. Maull, *op. cit.*, p. 463).

Vorbisem de granițe naturale și zonele necumenice cari i-ar asigura eventual statului, liniștea și siguranța.

În fond însă, o știm, azi siguranța nu se mai reazemă pe un vîrf de munte nici nu derivă din existența unui rîu. Nimic nu se poate opune astăzi voinței politice, pornirilor de expansiune și imperialismului, decît tot numai voința politică a celor amenințați.

Granița nu scutește statul; granița e scutită de către stat!”⁴⁸

⁴⁴ Titus Cristureanu, *op. cit.*, p. 21.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 22.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 21.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 26.

Despre această vitalitate capabilă să facă față și celor mai dure „porniri de expansiune” și imperialisme, s-a tot discutat în epocă, un concept pe larg discutat de același Nicolae Iorga:

„Dar este o aparență, ne spune tot Iorga. Între stat și societate trebuie să fie o osmoză, firească în cazul în care statul este emanația societății. Osmoza este imposibilă în cazul în care statul este Statul nu este emanația acestei societăți și nu face efortul de a se adapta ei. ...Fără vitalitatea societății, statul moare. N. Iorga semnala, într-un moment în care statul devenea instrumentul unor concepții politice totalitare (cu gândul, fără îndoială, la Germania lui Hitler) că această formă de stat își semnază singură condamnarea la moarte: «Dacă societatea nu ajută, orice putere de stat e fără folos. ... Societatea poate refuza viața, și prin aceasta se zădărnicește totul».”⁴⁹

„Se crede că vitalitatea e o îngrămădire de forțe. Odată ce ai format o oștire, sau ai realizat ceva în domeniul economic, căci cultura e lăsată la o parte, odată că națiunea ta posedă astfel de însușiri, se produce ceea ce am numi: o declanșare de vitalitate, motorul ce pornește ca un tanc care trece peste orice, dar în Spania s-a arătat că tancul însuși nu poate trece peste orice. Națiile celelalte se găsesc astfel în fața acestor tancuri, care n-au nimic a face cu inteligența. Aceasta ar fi adevărata vitalitate. Dar istoria poate lămuri dacă este așa.”⁵⁰

„Care e cauza pentru care mongolii, care nu s-au manifestat până la Ginghz-Han, nu s-au manifestat nici după el?

Motivul e că n-avem a face cu o vitalitate națională. Vitalitatea adevărată nu e atunci când un om cu însușiri mari, un Ginghiz de atunci sau un șef similar de acum, o provoacă, ci când ea izbutește singură, din masa poporului.”⁵¹

Revenind la dinamismul granițelor, Cristureanu afirmă că, în funcție de contextul intern și internațional, acesta suferă deseori modificări:

„Cînd vom vorbi de dinamismul unei frontiere, cum am zis, nu trebuie să înțelegem numai decît o stare de dușmănie deoparte și de cealaltă parte a frontierei. E destul ca ambele organisme politice să vegheze mai mult decît normal asupra integrității și stabilității acelei linii, spre a justifica acest calificativ de «graniță dinamică».

Apoi, nu trebuie să se uite că la fel ca și organizmul politic, granița își poate schimba în aceeași măsură caracterul ei dinamic sau static, fie ca urmare a unor forțe latente sau ca rezultat al unor întorsături internaționale sau și... interne naționale.”⁵²

Granițele României Mari

„Un profesor englez îmi spunea odată «arată-mi ce vecini are țara d-tale, să-ți spun ce viitor o așteaptă». Nu cred că acel profesor să fi fost așa de departe de adevăr.

Dacă soarta unui stat depinde în cea mai mare parte de cei doi factori ai săi, masa etnică și solul, nu e mai puțin adevărat că într-o largă măsură viața națională a unui stat este influențată și de către acele organisme politice cari se găsesc în apropierea sa imediată sau și indirectă.”⁵³

Titus Cristureanu amintește faptul că spațiul românesc a avut, în întreaga sa istorie, constante interferențe externe, care i-au determinat teritoriul, structura, granițele etc.

⁴⁹ Nicolae Iorga, *op. cit.*, pp. 16–17.

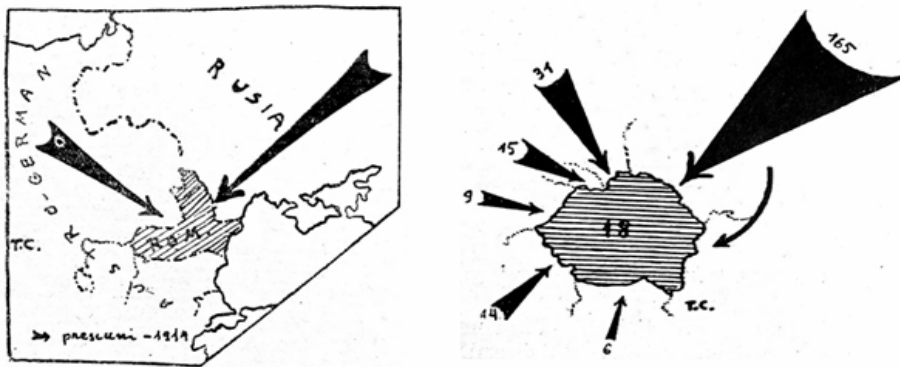
⁵⁰ *Ibidem*, p. 221.

⁵¹ *Ibidem*, p. 223.

⁵² Titus Cristureanu, *op. cit.*, p. 43.

⁵³ Titus Cristureanu, *op. cit.*, p. 51.

„...statul nostru... din primele începuturi istorice, situat într’o periculoasă și incomodă zonă de tranziție, trebuia să suporte fără răgaz continua interferență a tuturor popoarelor așezate în apropierea sa, sau asvirlite aci temporar.”⁵⁴

Figură 4. Exemple de presiuni la care era supusă România până la 1914 (stânga) și după Primul Război Mondial (dreapta).

În timp ce înainte de 1914 presiunile veneau puternic din două părți (blocul austro-german și „colosul țarist”), după Marea Unire situația s-a schimbat, în sensul că numărul vecinilor a crescut, iar principala presiune era acum unilaterală (Uniunea Sovietică). Despre credința lui Cristureanu că nu se poate pune problema unei amenințări venită de la est am discutat deja în capitolul „Fals și adevăr – câteva repere”.

Cristureanu, alături de alte mari nume din elita românească interbelică, considera că România Mare se afla în granițele sale naturale, atât geografic, cât și etnic.

„Sunt granițele noastre, granițe naturale? Răspunsul depinde de modul ce se înțelege prin «granițe naturale».

În nici un caz ele nu pot fi considerate ca bariere geografice de securitate politică și militară. Maiorul Vorobchievici, în lucrarea sa «Războiul viitor» ne demonstrează plastic cum teritoriul României poate fi parcurs în lung și în lat de avioane inamice. ... În al doilea rând, granițele noastre nu coincid nici cu granițele vreunei celule geografice.

Într'un sens limitat, firește că pot fi privite ca granițe naturale Nistrul, Ceremușul, Marea Neagră și Dunărea. ... Și totuși, granițele, sau mai bine zis zonele noastre de frontieră coincid în cea mai mare parte cu granițele etnice ale poporului nostru. Acceptînd factorul etnic ca un element natural și criteriul lingvistic-cultural ca un principiu încă valid, nimic nu ne împiedică să afirmăm că România de astăzi se găsește în granițele sale naturale.”⁵⁵

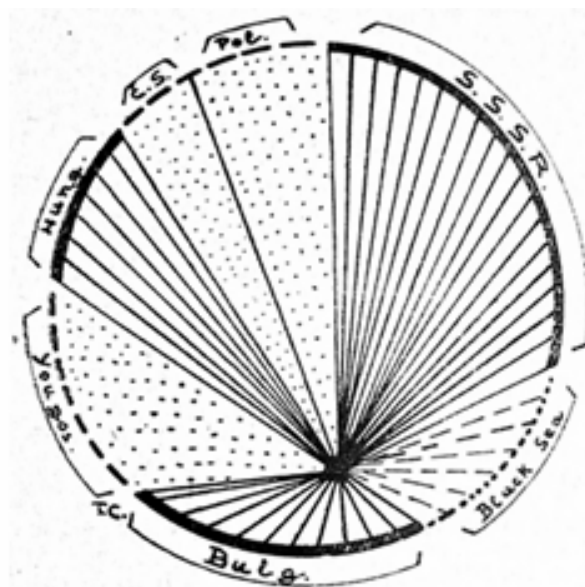
Cu toate acestea, dacă analizăm situația din epocă, după stabilirea granițelor noului stat unitar român de după Primul Război Mondial se poate observa o chestiune: România, deși era *cea Mare*, era o țară înconjurată de români (Nicolae Iorga). Iar

⁵⁴ Titus Cristureanu, *op. cit.*, p. 51.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 46.

pe acei români rămași în afara frontierelor îi știm bine. Astăzi sunt victime directe ale proceselor de deznaționalizare (trecute sau prezente) în Basarabia de sud, Maramureșul istoric, nordul Bucovinei, Timoc, Banat, Cadrilater, Basarabia etc, ca să nu mai vorbim de cei din spațiul balcanic (Grecia, Macedonia, Albania).

Revenind la studiul citat, pentru a arăta ce granițe ale României Mari sunt statice și dinamice în perioada anilor 1930, Cristureanu ne propune harta de mai jos.

Figură 5. Distribuția procentuală a granițelor țării, dinamice și statice.
„Zonele liniate... sunt dinamice; cele punctate, statice (real sau convențional)”⁵⁶.

În opinia sa, „granița noastră cu Cehoslovacia este cea mai statică”⁵⁷, apoi este cea cu Polonia („statică momentan, căci pe cât de dinamică a fost ea în trecut, nu e exclus ca viitorul să ne rezerve acolo unele surprize”⁵⁸), la care se adaugă zona româno-iugoslavă (statică numai din perspectivă politică „căci numeroase sunt motivele economice, geopolitice și etnice cari să declanșeze și acolo un dinamism destul de vioiu”⁵⁹).

La capitolul granițe dinamice, Cristureanu precizează:

„Absolut dinamică este zona româno-maghiară. N'o putem considera organic statică nici zona bulgaro-română, preem nu poate fi considerată ca statică nici zona româno-rusă, nu în senz politic, ci cum am zis, organic.”⁶⁰

⁵⁶ Hartă disponibilă în Titus Cristureanu, *op. cit.*, p. 44.

⁵⁷ Titus Cristureanu, *op. cit.*, p. 44.

⁵⁸ *Ibidem.*

⁵⁹ *Ibidem.*

⁶⁰ *Ibidem.*

Per total, aflăm că 71,25% dintre granițe le consideră a fi dinamice, în timp ce numai 28,75% sunt statice⁶¹, fără însă a oferi o interpretare acestor date. Cu toate acestea, pentru noi, datele reprezintă dovada timpurie a viitoarei situații a țării, caracterizată prin pierderile teritoriale și desființarea de granițe.

Un alt calcul interesant realizat de Cristureanu vizează lungimea granițelor în raport cu teritoriul. Astfel, coeficientul socotit denotă o superioritate a României Mari în raport cu alte state, ceea ce, în mod normal, ne-ar fi acordat o oarecare siguranță:

„Lungimea granițelor în raport cu suprafața teritoriului delimitat ne arată în ce grad statul – ca să mă exprim mai clar — «are mai multe granițe decât este necesar să-și delimiteze teritoriul de sub dominația sa». Acest coeficient, pentru România, e de 1.4 (Norvegia 11.3, Britania 4.3, Spania 2.3). Superioritatea noastră poate fi exprimată și prin calculul următor: un kilometru de frontieră italiană are ca «hinterland» numai 31 klm. pătrați (în Germania, 61 Klm.²; în Cehoslovacia, 35 Klm.²); un kilometru de graniță românească e în schimb păzită de 103 klm. pătrați!»⁶².

Referitor la Marea Neagră, Cristureanu precizează că:

„nu poate fi privită nici ca o mare liberă, nu numai pentru faptul că e complet închisă de Bosphor și Dardanele dar și din cauză că zonele «naționale» la o adâncime de 128 Klm. ale tuturor statelor limitrofe o împart aproape în întregime în zone de influență costală.»⁶³

Iar dintre toate puterile ce o împart, apare evident faptul că, pentru ruși, Marea Neagră este de o importanță deosebită, mai ales după pierderea porturilor baltice, lucru ce, din nou, pare a nu-l îngrijora deloc pe Cristureanu⁶⁴.

„Sovietele⁶⁵, cu 1450 Klm. de coastă (lăsând la o parte Marea de Azov) dețin partea cea mai mare din litoralul Mării Negre, controlând astfel și cea mai mare parte din arealul ei de 424.000 Klm.². Turcia⁶⁶, participă cu 1300 Klm., România cu 430 Klm.². Turcia participă cu 1300 Klm., România⁶⁷ cu 430 Klm. și Bulgaria⁶⁸ cu 230 Klm.

Din datele de mai sus s'ar putea crede că Marea Neagră e virtual stăpinită de Ruși și Turci. De fapt însă coasta Uniunii Sovietice e singura care adăpostește cele mai bune și cele mai numeroase porturi, iar importanța Mării Negre pentru Soviete e astăzi mai mare decât oricând prin faptul că în urma pierderii porturilor baltice, Marea Neagră e singura ieșire scutită de îngheț în spre care «curg» căile ferate, fluviile și întregul comerț de export, din Ucraina, din Caucaz și din interiorul Rusiei.»⁶⁹

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² *Ibidem*.

⁶³ *Ibidem*, p. 45.

⁶⁴ Deși menționează încercările Marilor Puteri de a împiedica „închiderea Dardanelor, prelungind artera internațională de la gurile Dunării până dincolo de Bosfor, în Marea Liberă” - *Ibidem*, p. 46.

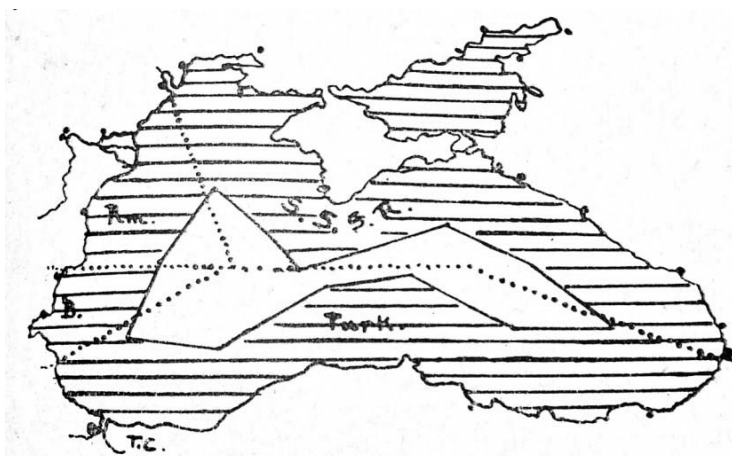
⁶⁵ Cu 15 porturi: Batum, Suchum, Poti, Noworossijsk, Kertsch, Achiar, Odesa, Wjernoleninsk, Cherson, Mariopol, Berdjansk, Rostow, Jeisk, Guesleve și Azov.

⁶⁶ Cu 5 porturi: Istanbul, Inebolu, Sinop, Samsun și Trabzon.

⁶⁷ Cu 11 porturi: Galați, Brăila, Constanța, Cetatea Albă, Ismail, Tulcea, Chilia, Sf. Gheorghe, Reni, Sulina și Clilia Veche.

⁶⁸ Cu 4 porturi: Varna, Burgas, Anciolu, Bjela.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 45.

Figură 6. „Marea Neagră nu este o «zonă liberă» ci poate fi mai degrabă împărțită în patru zone costale și «mări teritoriale».

„Oricare ar fi funcția mării din punct de vedere economic, fapt este că ea constituie o graniță naturală, dându-i coastei caracterul unei zone de luptă atunci când marea nu e o barieră absolută, sau înfățișarea unei zone moarte, atunci când inaccesibilitatea ei e aproape desăvârșită.

Frontiera maritimă a unui stat îi denotă gradul său de maritimitate, iar caracterul mării la care se mărginește, poziția sa de stat maritim cu acces la o mare deschisă sau la o mare închisă (de ex. Japonia, Franța, sau Rusia, România). De aci și importanța strîmtorilor, lupta ce se duce pentru dominarea lor și procesul de internaționalizare, importanța «Mării libere» și a lui «„Marre clausum», extinderea convențională a suveranității statului asupra mării, la depărtarea bătăii de tragere a unui tun (care de fapt nu e de o milă ci de 128 klm.), goana după insule, puncte de razem și «capuri» de coastă, și așa mai departe.”⁷⁰

Mai mult, Cristureanu scoate în evidență avantajul unui stat precum România Mare, ce beneficiază de ieșirea la mare: capacitatea de a încheia alianțe avantajoase, și nu doar cu vecinii. Din păcate, astăzi este un avantaj nepus în practică, în contextul bătăliilor pe porturile de la Marea Neagră (unde olandezii sunt direct implicați).

„Nu e mai puțin importantă și poziția statului, înconjurat complet de alte state sau insular sau marginal. În multe cazuri statul marginal sau costal are aceste două mari avantaje: a) facultatea mare de a încheia alianțe și b) de a încheia alianțe cu vecinul vecinului său (vezi și K. Springenschmid, Die Staaten als Lebewesen).”⁷¹

Schimbul economic al României cu vecinii

Cristureanu caracterizează schimburile economice cu cei șase vecini ca fiind „anemice”: inexistente cu Rusia Sovietică și slabe cu restul (curbă în scădere pe

⁷⁰ *Ibidem*, p. 23.

⁷¹ *Ibidem*, p. 20.

ultimii 5 ani), „în ciuda vecinătății și a promisiunilor de încurajare economică în cadrul Micii Antante Economice”⁷². În sprijinul afirmațiilor sale, Cristureanu ne oferă câteva date:

Tabel 1. Date calculate de T. Cristureanu, *op.cit.*, p. 52⁷³

Un ceh cumpără produse românești de 44 lei	Un român cumpără produse de la cehi de 61,2 lei
Un polon cumpără produse românești de 7,3 lei	Un român cumpără produse de la poloni de 20 lei
Un sârb cumpără produse românești de 12,8 lei	Un român cumpără produse de la sârbi de 5 lei
Un bulgar cumpără produse românești de 16,8 lei	Un român cumpără produse de la bulgari de 0,9 lei
Un ungur cumpără produse românești de 62 lei	Un român cumpără produse de la unguri de 17,7 lei

Astfel, el ajunge la o concluzie surprinzătoare: cele mai rentabile schimburi economice ale României Mari înregistrate până în 1933 au fost cu Ungaria și Bulgaria.

„În urma schimburilor comerciale dintre noi și țările cu cari ne învecinăm rezultă că fiecare Cehoslovac se îmbogățește net după urma noastră cu 17 lei și fiecare Polon cu 13 lei.

În schimb noi câștigăm dela fiecare Ungur 44 lei, dela fiecare Bulgar 16 lei și dela fiecare Sârb 7,8 lei.

Am făcut aceste calcule ca să arăt că până în anul 1933 afacerile cele mai rentabile le făceam cu Ungaria și Bulgaria, state nealiatate, iar afacerile cele mai rele cu Cehoslovacia și Polonia, reale sau fictive state aliate.”⁷⁴

Explicația pentru un astfel de paradox Cristureanu o găsește în mixtiunea factorului politic în viața publică a statelor (pe plan intern și internațional)⁷⁵.

„Explicația la aceste paradoxe economic-politice e faptul că factorul politic este încă acela care primează viața publică internă și externă a statelor în actualul sistem social-economic, lucrând și manifestându-se în cele mai multe cazuri antagonistic față de primatul economic și tendințele naturale geo-politice.”⁷⁶

Cu alte cuvinte, din punct de vedere economic, prin strategia aplicată de guvernării de atunci, România a reușit să treacă peste problemele de ordin cultural sau identitare, peste riscurile și amenințările asociate cu anumiți vecini și să obțină o serie de *raporturi economice favorabile tocmai cu statele cu care nu e aliată*.

⁷² *Ibidem*, p. 52.

⁷³ Cristureanu nu precizează maniera de calcul și perioadele exacte, temă de interes ce poate constitui obiectul unui articol viitor prin cercetarea arhivelor.

⁷⁴ Titus Cristureanu, *op. cit.*, p. 52.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 53.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 53.

Pericolul maghiar

În încercarea de a explicita dinamismul exercitat de către Ungaria, Cristureanu apelează la teoria elitelor. Astfel, nu masele, ci elitele sunt cele ce reclamă și aplică presiunea (etnică, politică) exercitată asupra altor state, prin instrumentalizarea maselor.

„În ambele cazuri însă, atât în Germania cât și în Ungaria, o anumită clasă, clasa dominantă, are tot interesul să-și aservească puterea politică și dinamică a statului spre a provoca o expansiune și a-i culege în cele din urmă roadele.

Întrebarea e, vreau țărani unguri sau prusacii de est, țărani și muncitori, într'adevăr, din motive personale, urmînd unui imperativ categoric interior, să năvălească peste hotare, sau chiar dacă ei își manifestă această pornire, nu este ea rezultanta mai degrabă a unei siluiri mentale și a unei sugestii în masă impusă, grefată, inoculată de clasa care-i domină?

Oricine, care a luat vre-odată contact cu masele, nu poate decît să răspundă afirmativ în sensul celei din urmă părți a întrebării puse mai sus.”⁷⁷

În acest cerc vicios pare a fi captiv și vecinul nostru de la apus. Manifestându-se ca un stat oligarhic și dinamic ce face „uz de toate mijloacele”⁷⁸, Ungaria tinde să-și „mobilizeze întreaga masă etnică în scopul unor escaladări peste frontieră”⁷⁹, acuzând statul român de situația comunității sale. Cu toate acestea, în lăuntrul dinamicii româno-maghiare, Cristureanu subliniază că singurii vinovați sunt reprezentanții de la Budapesta:

„ce-i privește pe Ungurii din România compact situați în centrul statului ca o insulă pierdută, ca o reminiscență a unui imperiu ce-și sădea avanposturi ca pietre de fundament în întregul bazin dunărean, dacă această minoritate într'adevăr nu vrea să coopereze cu statul român, fiind totuși pusă în imposibilitatea de a coopera cu trunchiul etnic din jurul Budapestei, ea nu poate reproșa nouă nimica, ci mai degrabă oamenilor de stat unguri care i-au «exportat» pînă sub poalele Carpaților.”⁸⁰

Mai mult, el enunță o ipoteză interesantă referitoare la motivul real ce pare că declanșează revizionismul maghiar. Iar acest motiv nu este unul identitar, ci este pur și simplu un *calcul economic*. În această manieră ne explicăm de ce astăzi, în continuare, maghiarii din România nu sunt văzuți într-o lumină bună de conaționali lor din Ungaria („cetățeni de rangul doi”⁸¹).

„Cazul Ungariei ilustrează perfect de bine acel rar dar zguduitor conflict între factorul etnic și cel geografic-economic.

Revendicările etnice maghiare, nu sunt decît pretexte, căci oricum, prin desmembrarea Ungariei habsburgice s'au făcut mai multe dreptăți decît nedreptăți etnice. Aceasta n'o poate contesta nici Budapesta, cu atît mai mult cu cît prin acelaș proces istoric chiar ei și-au cîștigat în fine absoluta lor independență politică, ca stat și ca națiune.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 22.

⁷⁸ *Ibidem*.

⁷⁹ *Ibidem*.

⁸⁰ *Ibidem*, pp. 37–38.

⁸¹ Conform Revistei presei maghiare, realizată și tradusă de Centrul European de Studii Covasna-Harghita, Academia Română.

Motivul real însă, pentru care Ungaria de azi se «scaldă» în apele celorlalte state dinamice și revizioniste, este de ordin pur economic. Finanței, industriei și nobilimii maghiare îi lipsesc «hinterland-urile» bogate și exploatabile. De aci și strigătul lor de alarmă că prin Trianon, s'a hotărît stălcirea economică și prin urmare înfometarea Ungariei.»⁸²

În epocă, la Budapesta se scria despre „chirurgii de la Trianon” care i-au nedreptățit prin micșorarea teritoriului, dar Cristureanu pune problema în alți termeni: prin Tratatul de la Trianon s-a asigurat, de fapt, armonizarea economică a trei state în dauna unuia singur.

„«Chirurgii de la Trianon» au fost ei într'adevăr atât de miopi și ignorați cînd au sfărmat unitatea economică a bazinului dunărean care reprezenta nu numai o perfectă celulă geografică, ci și un perfect organism economic complementar și armonic?

Înainte de războiul mondial, Boemia, România și Serbia erau trei organisme economice disarmonice. Prin tratatul de la Trianon, trei state în detrimentul unui singur stat au devenit organisme economice perfect armonice: Cehoslovacia, Jugoslavia și România. Iată «nedreptatea».”⁸³

Astfel, Trianonul, marea durere a vecinilor unguri, nu poate fi considerată, obiectiv, o nedreptate:

„Din momentul însă cînd astfel de conflicte se rezolvă în favoarea majorității, sacrificînd o minoritate, această procedură poate fi privită cu toată încrederea ca un serios pas înainte în spre coordonarea echitabilă și universală a destinelor etnice și economice”⁸⁴.

Cu toate acestea, Ungaria continuă să se considere nedreptățită, ceea ce în mod automat creează/întreține o anumită dinamică a presiunilor aplicate vecinilor săi, cu precădere României, cu mari șanse de escaladare, căci antrenează prin exploatare și ideologizare inclusiv masa sa etnică.

„De aceea e o iluzie cînd am crede că Ungaria de azi ar putea fi atrasă într'o formă oareșcare de colaborare cu statele statice. Regimul reacționar, atîta vreme cît va ști să mînuiască biciul din Buda și Pesta, împreună cu aceeaș reacțiune din Berlin și aiurea, are tot interesul să injecteze maselor tot felul de tendințe rebele xenofobe.”⁸⁵

Astfel, expansiunea unui stat precum Ungaria, inițiată de elitele guvernante, poate deveni o simplă modalitate de a canaliza nemulțumirile interne generate de regimurile reacționare.

„E cunoscutul procedeu de canalizare a nemulțumirilor interne. Ceace vreau să spun e că toate regimurile politice reacționare vor fi întotdeauna regimuri de aventură dîndu-i statului pe care-l domină tendințe expansioniste și dinamice, fățiș sau camuflat, prin uneltiri politice, infiltrări financiare și economice sau agresiuni militare, ca apogeu final al jocului în care s'au lansat.”⁸⁶

Iar doleanțele Ungariei se fac auzite cu ușurință în urechile „vecinilor vecinilor noștri”⁸⁷. Așa se explică planurile Congresului European din noiembrie 1932, ce a

⁸² Titus Cristureanu, *op. cit.*, p. 64.

⁸³ *Ibidem*, p. 64.

⁸⁴ *Ibidem*.

⁸⁵ *Ibidem*.

⁸⁶ *Ibidem*, pp. 64–65.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 65.

avut loc în Italia, la Roma, planuri ce conțineau o altă distribuție cartografică a zonei europene (vezi Figura 2).

„presupusele planuri ale faimosului «Congres European» ... ar putea să ne demonstreze și mai plastic din care parte hotarele României vor trebui eventual să facă față unui dinamism cu adevărat agresiv și amenințător.”⁸⁸

Soluția la pericolul maghiar

Cristureanu indică limpede o singură modalitate prin care un stat poate face față presiunilor exterioare, induse de statele dinamice. În acest caz, soluția este formarea de coaliții și alianțe. Mai exact, Cristureanu afirmă că, tocmai din pricina pericolului maghiar/revizionist ce mereu este prezent la granița de vest, prima reacție logică a unui stat (ce își urmărește dănuirea) și care se află sub presiune este identificarea altor state cu care împărtășește același *destin și aceleași pericole*.

În această manieră, România capătă un statut special în regiune: devine o „verigă de legătură”⁸⁹ atât în „poligonul alianțelor statice” (Paris – Praha – Beograd – București – Ankara – Moscova – Paris), cât și în Mica Antantă.

„Din partea unui stat static, efectele nu pot fi decât bune. Din partea unui stat dinamic chiar dezastruoase. Depinde enorm de mult de felul în care statul presat știe să reziste singur sau în coaliție cu alte state.”⁹⁰

„Dacă perzistăm să privim lumea așa cum e, compusă din state dinamice și organisme politice statice, dacă nu suferă nici o modificare aserțiunea că puterile statice din instinct de autoconservare tind să încercuiască puterile dinamice sau să se opună prin acțiuni solidare unei încercuiri întreprinse de către statele dinamice, dacă ținem cont în fine și de faptul că pentru stăvilirea Germaniei s'a dovedit imperios de necesar înglobarea Moscovei ca ajutor sau substitut al Varșoviei spre a «încheia» circonferec veriga de rezistență din jurul Germaniei și a Ungariei, atunci recenta creațiune diplomatică, poligonul Paris-Praha-Beograd-București-Ankara-Moscova-Paris, poate fi considerată ca o adevărată creațiune artistică și măiastră în val-virtuejul confuz al relațiilor internaționale de astăzi.”⁹¹

„Ca și în cazul Micii Antante, României îi revine din nou rolul de «verigă de legătură» spre a stabili continuitatea teritorială în grupul static est-european, între Cehoslovacia și Jugoslavia și Uniunea Sovietică, de altă parte.”⁹²

Însă orice încercare de cooperare internațională între statele statice trebuie să conțină la bază un element comun: rezistența individuală, pe plan intern, din partea statului amenințat.

„În afară de rezistența oferită prin intermediul unui sistem de alianțe, firește că prima rezistență trebuie să vină din partea organismului «presat». ... De aceea și importanța vitală pe care o reprezintă pentru acest stat un sistem de alianțe cu ajutorul căruia și-ar putea contracara presiunea inzistentă din partea Italiei și revizionismele agresive și turbulente din partea altor state vecine”⁹³.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 66.

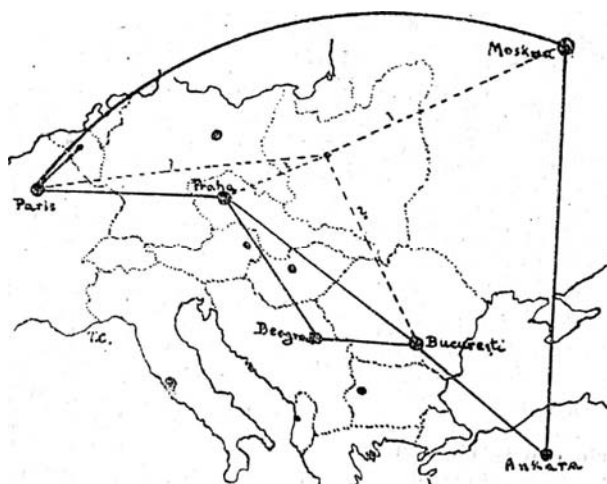
⁸⁹ *Ibidem*, p. 63.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 20.

⁹¹ *Ibidem*, p. 62.

⁹² *Ibidem*, pp. 62–63.

⁹³ *Ibidem*, p. 57.

Figură 7. Harta aparține lui Cristureanu, op. cit., p. 62 și este explicată astfel: „Poligonul alianțelor statice. România este astăzi legată de Beograd, Praha, Paris, Moscova și Ankara, căci toate aceste centre au înțeles să opună solidar o rezistență acerbă imperialismului și reviziismului fascist și pangerman”⁹⁴.

Interesant este că Titus Cristureanu argumentează inclusiv etnic, geografic și economic că România are calitatea de *veriga de legătură* între Cehoslovacia, Polonia, Iugoslavia tocmai datorită faptului că, din punct de vedere etnic, este majoritar omogenă. Bineînțeles, omogenitatea este valabilă cu o excepție: insula de maghiari din centrul țării, dar care nu beneficiază de o legătură directă cu Budapesta și, deci, în accepțiunea economistului, nu pot realiza nimic – lucru infirmat de acțiunile minorității maghiare pe teritoriul României după 1989.

„De atunci și până astăzi coeziunea acestei Antante firește că a variat, spre a se consolida însă la 16.II.1933 prin semnarea Pactului de organizare, creînd o adevărată uniune diplomatică între aceste trei țări. Veriga de legătură firește că e România. Dealtfel, în raport cu celelalte două state, suntem statul cel mai puternic, cel mai unitar și cel mai puțin... amenințat. Cu alte cuvinte – în această materie n’are ce căuta modestia – grevăm cu riscuri mai puține și ne angajăm la riscuri mai multe din moment ce suntem politicește legați solidar de destinul celorlalte două state.”⁹⁵

Cu alte cuvinte, reacția României și a celorlalte state amenințate de iredentism a fost crearea alianței supranumită Mica Antantă.

„Zilele de 23.IV.1921 și 7.VI.1921 când s’a semnat convenția defensivă romîno-cehoslovacă și o altă convenție cu Jugoslavia, pot fi considerate ca «zilele de naștere» ale Micei Antante. Motivul cauzal în sistemul acestei alianțe a fost pur politic: dușmani comuni și pericole comune.”⁹⁶

„Dacă dinamismul acestui stat a fost nu de mult factorul cauzal care a determinat alianța romîno-jugoslavă. UNGARIA rebelă, revizionistă și iredentistă are meritul de a fi «cauzat» apropierea a trei state, sub forma Micei Antante.”⁹⁷

⁹⁴ *Ibidem*, p. 68.

⁹⁵ *Ibidem*, pp. 57–58.

⁹⁶ *Ibidem*, p. 57.

⁹⁷ *Ibidem*, p. 64.

„Praga și Belgradul se unire astfel prin București spre a forma frontul unic al Micii Antante, opus revizionismului maghiar în primul rând, și revizionismului politic din altă parte în al doilea rând, formând astfel aci în Sud-Estul Europei o gardă statică în contra puvoaielor dinamice.”⁹⁸

Scurte concluzii

Prin studiul său antropo-geografic, Titus Cristureanu reușește să aducă în discuție situația României Mari în perioada interbelică, prin raportare la istoria, granițele și potențialul său în regiune.

Prin parcurgerea materialului, putem observa idei interesante, care s-au infirmat sau confirmat peste veacuri, dar, mai important, putem observa cu ușurință ce potențial enorm are statul român. Iar acest potențial vine atât din omogenitatea masei populare, cât și din poziția sa geopolitică.

Din nefericire, acest potențial nu este fructificat nici până în zilele noastre, din toate punctele de vedere: organizarea spațiului intern prin infrastructură, dezvoltare economică generată de diversitatea cadrului natural, integrarea minorităților, stabilirea de alianțe cu state ce împărtășesc aceleași valori și se confruntă cu amenințări similare etc.

Bibliografie

- ***, „Despre geneza statelor românești și nu numai” în *Economistul* nr. 11/2018, 12 noiembrie 2018, articol disponibil la adresa de internet: www.economistul.ro/civilizatie/despre-geneza-statelor-romanesti-si-nu-numai-8556/
- ***, „Viața de agent secret a Mariei Tănase”, *Adevărul*, 26 septembrie 2010, articol disponibil la adresa de internet: https://adevarul.ro/life-style/stil-de-viata/viata-agent-secret-mariei-tanase-1_50ba040e7c42d5a663b0022c/index.html
- Buzatu, Gheorghe (coord.), *România în ecuația războiului și păcii*, București, Editura Mica Valahie, 2011.
- Cristureanu, Titus, *Hotarele statice și dinamice ale României. Un studiu antropo-geografic privit prin prizma relațiilor internaționale cu 25 hărți și schițe*, București, Atelierele „Adevărul” S.A., 1935.
- Decretul nr. 18/1964 pentru conferirea Ordinului Muncii clasa I tovarășului Titus Cristureanu, publicat în Buletinul Oficial nr. 2 din 26 februarie 1964.
- Iorga, Nicolae, *Hotare și spații naționale. Afirmarea vitalității românești*, studiu introductiv de Mihai Ungheanu, postfața de Sever Ardelean, Galați, Editura Porto Franco, 1996.
- Pașcu, Ioan Mircea, „Implicațiile re-alegerii lui Putin ca președinte al Rusiei”, *Hotnews*, 26 septembrie 2011, articol disponibil la adresa de internet: www.hotnews.ro/stiri-opinii-10237295-implicatiile-alegerii-lui-putin-presedinte-rusiei.htm
- Pelin, Mihai, *Săptămâna patimilor*, Editura Compania, 2009, extras disponibil la adresa www.compania.ro/fileadmin/user_upload/pdf/saptamana_patimilor.pdf.
- Petcu, Marian, *Istoria jurnalismului din România în date: enciclopedie cronologică*, București, Editura Polirom, 2016.
- Tănase, Stelian, *Clienții lui Tanti Varvara*, București, Editura Humanitas, 2016 (ediția digitală).

⁹⁸ *Ibidem*, p. 57.